

УДК 94(477.83/.86):[027.9(=161.2)]"1848/1850"

DOI: 10.33402/ur.2020-13-119-136

Олександр СЕДЛЯР

кандидат історичних наук,

доцент кафедри бібліотекознавства і бібліографії

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3787-9744>

e-mail: oleksandr.sedlyar@lnu.edu.ua

ПЕРШИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ РУСЬКИХ ЧИТАЛЕНЬ У ГАЛИЧИНІ (1848–1850)

За матеріалами кореспонденції та спогадів, а також опублікованих джерел у дослідженні проаналізовано передумови створення та організацію руських читалень у Галичині, охарактеризовано номенклатуру літератури, яку отримали чи мали отримати учасники читалень для спільного користування, їхню мету та завдання. З'ясовано, як, де і ким були організовані перші руські читальні в Галичині у 1848–1850 рр., описано проблеми, з якими стикалися перші читальні, їхні форми діяльності для заохочення суспільства до розвитку. Підраховано кількість читалень, що діяли в Галичині. Простежено, що певний час реально діяли лише коломийська окружна читальня і трохи згодом читальня в Греко-католицькій семінарії. Досліджено причини майже цілковитої невдачі організаторів і керівників читалень, які не змогли забезпечити їхнього функціонування взагалі або на тривалий час. Розкрито діяльність Окружної читальні в Коломиї та руських читалень міста Львова. Підкреслено особливий вплив революції 1848 р. на створення читалень, що привело до зацікавлення своєю історією галицьких русинів (українців). На основі цього дослідження зроблено кілька висновків. По-перше, з'ясовано, що під впливом зростання громадської та національно-культурної активності в 1848–1850 рр. виникли спроби організувати діяльність перших у Галичині руських читалень. Саме це спонукало до заснування окружної читальні в Коломиї, двох читалень у Львові (в Народному Домі та Греко-католицькій духовній семінарії). По-друге, виявлено, що перші руські читальні в Галичині були товариствами чи не винятково руської інтелігенції, до яких не входили селяни та міщани. По-третє, читальні були одним з елементів сепарації русинів від галицьких поляків у національно-культурному житті. Брак місцевих руських видань, складнощі з доставкою необхідної літератури з-за кордону і неготовність галицьких русинів до такої нової форми організації громадського життя, самоосвіти і дозволя не дали змоги першим руським читальням проіснувати тривалий час.

Ключові слова: історія руських читалень, історія читання в Галичині, Народний Дім у Львові, Коломия, Я. Головацький.

Серед важливих наслідків революційних подій 1848 р. в Австрійській імперії для галицьких русинів було помітне збільшення інтересу інтелігенції до літератури та читання рідною мовою. Одним із виявів цього стали спроби заснувати кілька

читалень, де охочі русини могли б читати різноманітну літературу, передовсім наукову (з гуманітарних наук), науково-популярну та художню. Окрім організації власне процесу читання, плановані читальні мали стати також культурними осередками із завданням об'єднати навколо себе принаймні найактивнішу частину галицької руської інтелігенції. Хоча організація читалень у 1848–1850 рр. принесла радше негативний досвід і поставлених завдань не вдалося виконати, але дослідження відповідного процесу, мети та завдань його організаторів і виконавців додає нову інформацію до пояснення певного кола проблем національно-культурного життя русинів, що виходять за межі власне читалень. Йтиметься насамперед про особливості громадської діяльності галицьких русинів відразу після 1848 р., їхнє сприйняття «руської» книги та її значення, освіти та самоосвіти руською (у широкому розумінні) мовою, навіть місця галицьких русинів у слов'янському світі.

Галицькі руські читальні австрійської доби стереотипно сприймають насамперед за сільські осередки, що займалися організацією культурного життя галицьких селян. Основним їхнім завданням, звичайно, було забезпечити читання (найчастіше – колективне) періодики та популярних книжок «для народу». Читальні середини ХІХ ст. дуже відрізнялися (точніше, мали відрізнитися в задумах їхніх засновників) від усталеного пізнішою практикою образу. Вони були цікавим і специфічним культурним феноменом галицького руського громадського та інтелектуального життя, яке помітно пожвавилося завдяки «Весні народів».

Метою статті є простежити та проаналізувати процес організації руських читалень у Галичині, які заснували або хотіли заснувати у 1848–1850 рр., їхню мету та завдання, а також номенклатуру літератури, яку отримали чи мали отримати учасники читалень для спільного користування. Дослідити причини майже цілковитої невдачі організаторів і керівників читалень, які не змогли забезпечити їхнього функціонування або взагалі, або на тривалий час.

Про перші руські читальні історики писали неодноразово. Однак цю тему завжди вважали другорядною і не вдавались до комплексного аналізу. Історія руських читалень середини ХІХ ст. була дуже недовгою і завершилася переважно вже на етапі проєкту чи намірів розгорнути діяльність. Найбільше уваги темі статті приділив автор хронологічно найстаршої публікації – Михайло Павлик у монографії «Про русько-українські народні читальні»¹. Він ретельно зібрав наявну інформацію про читальні у руській пресі того часу і детально її зreferував у монографії. Відсутність доступу до неопублікованих документів не дала змоги М. Павлику простежити деякі важливі аспекти реального чи планованого функціонування читалень.

У сучасних дослідженнях трапляються хіба що згадки про руські читальні як елемент виявів громадського життя галицьких русинів 1848–1849 рр. Ярослав Глистяк розглянув функціонування читальні у Львівській греко-католицькій семінарії, яка була заснована у 1849 р.² Ольга Колосовська згадала про спробу створити

¹ Павлик М. Про русько-українські народні читальні. Львів, 1887. С. 40–55.

² Глистяк Я. Діяльність студентських товариств Греко-католицької духовної семінарії у Львові (1849–1914). *Львів: місто – суспільство – культура*: зб. наук. праць / за ред.: О. Аркуші й М. Мудрого. Львів, 2007. Т. 6. С. 251–253.

«руську читальню» при бібліотеці Народного Дому у 1850 р.³ Однак зведеного аналізу руських читалень середини ХІХ ст. як результату культурно-просвітницької роботи окремих галицьких русинів під враженням від революційних подій 1848 р. ще не було опубліковано.

Джерела до теми статті, з огляду на коротке існування читалень середини ХІХ ст., нечисленні. Вони, щоправда, достатньо добре інформують про організацію та завдання читалень, є також про окремі аспекти їхньої діяльності. Частину джерел опубліковано: повідомлення про заснування та статут Коломийської окружної читальні⁴, листи представників цієї читальні до Якова Головацького з проханням забезпечити їм постачання необхідних книжок⁵, а також спогади Василя Ковальського про заснування ним читальні в Львівській греко-католицькій духовній семінарії⁶. Є також окремі повідомлення в руській періодиці (передовсім у «Зорі Галицькій») того часу про читальні, плани щодо них та важливість організованого забезпечення русинів книжками. Серед неопублікованих документів на особливу увагу заслуговують матеріали про заснування читальні в Народному Домі у 1850 р.⁷, листування Я. Головацького із галичанами (насамперед із братом Петром) та книгарями із Росії про замовлення і доставку книжок для читання.

Читальні як культурно-просвітницькі осередки в Європі були задовго до 1848 р. Перші заклади з такими функціями (кабінети для читання, читацькі клуби) з'явилися ще у ХVІІ ст. Після 1740 р. почався розквіт читалень в Англії. Після 1770 р. процес створення читацьких товариств став помітним у Німеччині. Читацькі клуби були активними учасниками трьох важливих процесів епохи Просвітництва: вони сприяли розвитку демократичних форм спілкування; були важливим інструментом цивілізації, бо регламентували статутами норми поведінки членів; нарешті, вони сприяли створенню нового інтелектуального та соціального публічного простору, де приватні особи окремо від влади могли обговорювати різні питання⁸.

³ Колосовська О. Бібліотека Народного дому: з історії формування фондів. *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка*. Львів, 2002. Вип. 9/10. С. 115.

⁴ Внесеніє Ч. Священника Н. Синовдского въ Радѣ окружнѣй Коломыйской, ухвалою цѣлого собранія приняте. *Зоря Галицка* (Львів). 1849. 14 (26) вересня. С. 458–459; Устроєніє округовой чительни словянської подѣ оглядомъ складки, купованя, читаня и употребленя книгъ. *Там само*. С. 459–461.

⁵ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49 / видав Др К. Студинський. Львів: Накладом НТШ, 1909. (Збірник Фільольогічної секції Наукового товариства імені Шевченка. Т. ХІ і ХІІ). СХХХVІІІ + 463 с.

⁶ Застирець Й., о. З минулого читальні богословів (як повстала перша читальня). *Альманах українських богословів виданий з нагоди 150-ліття гр.-кат. духовної семінарії у Львові і 85-ліття існування читальні богословів 1783–1849–1933* / зібрав О. Буць. Львів, 1934. С. 83–85.

⁷ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів (далі – ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів). Ф. 9 (Колекція окремих надходжень). Од. зб. 2940, 2941.

⁸ Шартьє Р. Книги, читатели, чтение. *Мир Просвещения. Исторический словарь* / под ред. В. Ферроне и Д. Роша. Москва, 2003. С. 300–301.

У Центрально-Східній Європі читальні за деякими винятками почали з'являтися у першій половині та середині XIX ст. Їх засновували за зразком французьких *cabinets de lecture*, британських *Reading Rooms* та німецьких *Lesevereine* і *Lesegesellschaften*, хоча читальні в цій частині Європи, окрім випозичення книжок, активно займалися різноманітною культурною діяльністю на національну тематику. Зокрема, у чехів перше читацьке товариство з'явилося 1818 р., у словаків – 1826 р., в угорській Хорватії⁹ – 1837 р., в австрійських сербів – 1842 р., у словенців – 1861 р.¹⁰

У галицьких русинів формалізованих читацьких товариств до 1848 р. не було, хоча традиція колективного читання і/або обговорення актуальних новинок існувала. Траплялися неформальні гуртки чи просто групи знайомих осіб, які обмінювалися прочитаною літературою і приватно могли її обговорювати¹¹. Такі вияви інтелектуальної співпраці у збережених історичних джерелах нечисленні, проте певний вплив на подальші (з 1848 р.) події вони зробили. Окремі русини могли за межами свого краю (здебільшого під час навчання у Відні) знайомитися з вільнішими порівняно з Галичиною практиками читання та обговорення літератури.

Революція 1848 р. значно поживила інтерес галицьких русинів до книг і читання рідною мовою. «Руська» тематика стала дуже актуальною. Зникли й наявні раніше застереження (радше неформальні) державної та духовної (церковної) влади до тих, хто активно читав та пропагував світську руську літературу. Русини у 1848 р. відчували себе впливовим чинником на галицькому крайовому рівні; здавалося, що так буде й далі. Принаймні в найактивнішій інтелектуальній частині руської інтелігенції з'явилося бажання надолужити згаяний раніше час і якомога швидше дізнатися більше про історію свого народу. Необхідно було переконатися самим і переконувати потім інших, що руська історія, мова та культура більше чи менше дорівнюють польським – так як політичні і національні права русинів стали теоретично дорівнювати правам поляків. Як саме це зробити і чи взагалі це можливо зробити протягом короткого часу, русини не знали. Однак спроби були, зокрема певні дії, спрямовані на заснування читалень.

⁹ У Далмації читальні за італійським і загалом західноєвропейським зразком з'явилися ще у середині XVIII ст. Після переходу краю до складу Австрійської імперії першу читальню заснували у Задарі в 1807 р., однак це був поодинокий випадок. Читальні там, як і в багатьох інших австрійських провінціях, численно почали засновувати аж у 1848 р. (Lakuš J. Reading Societies and their Social Exclusivity: Dalmatia in the First Half of the 19th century. *Libellarium*. 2008. Vol. 1, N 1. P. 52–53).

¹⁰ Neubauer J. General Introduction. *History of the literary cultures of East-Central Europe: junctures and disjunctures in the 19th and 20th centuries* / ed. by M. Cornis-Pope, J. Neubauer. Amsterdam; Philadelphia, 2007. Vol. III: The making and remaking of literary institutions. P. 16.

¹¹ Наприклад, Я. Головацький, мешкаючи як кооператор у Микитинцях на Коломийщині, обмінювався літературою та обговорював прочитане зі своїми сусідами та друзями. Поза вузьким колом цього неформального гуртка він намагався бути обережним та стриманим ([Головацький Я. Ф.] *Изданіе «Вѣнковъ»* і «*Zustände der Russinen*» вь 1846 и 1847 г. (Изъ записокъ Якова Ф. Головацкаго). *Литературный сборникъ издаваемый Галицко-русскою Матицею*. 1885 г. / подъ ред. Б. А. Дѣдицкаго. Львовъ, 1885. Вып. I. С. 38).

Слов'янська окружна читальня в Коломиї. 1 серпня 1848 р. на засіданні Коломийської окружної руської ради священник Микола Синевідський запропонував, «абы вь түтейшѡмъ окрүзѣ чительнѧ славѧнска була запроваджена»¹². Рада підтримала цю пропозицію, пізніше було укладено (і, очевидно, затверджено владою) статут читальні, зібрано членські внески та закуплено книжки. У жовтні 1848 р. на засіданні історико-географічної секції першого З'їзду руських вчених М. Синевідський зачитав доповідь про заснування окружних слов'яно-руських читалень. Секція її схвалила¹³. Згодом, у 1849 р., її разом зі статутом коломийської читальні опублікувала «Зоря Галицька» – мабуть, аби поширити ідею таких читалень за межі Коломийщини. Завдяки цій публікації можемо детально проаналізувати плановані організаторами мету та особливості функціонування читальні.

Мета читальні була дуже амбітною як на провінційне товариство: «Вѣдомости о нашѡмъ отечествѣ и нашихъ побратимцахъ оубобщити и такъ всюди розпостерати, абы свѣдүщество историчне вь краснѡмъ зааснѣло цвѣту; мову нашу родиму совокупнымъ промысломъ пѡднести и такъ выгладити, абы вь свѣтлицахъ и вь театрѣ, вь письмахъ и вь школахъ, на казалницяхъ дүховныхъ и вь мовницяхъ политичныхъ годне выступила аeko мова народа просвѣщенного – се есть цѣль тиха и честна чительнѣ»¹⁴.

Із подальшого тексту виступу М. Синевідського на засіданні Коломийської руської ради видно, що він бачив майбутню читальню, по-перше, чи не винятково для сільських священників («Чительнѧ оукраситъ кождому зъ насъ его хату и родину; чительнѧ оубарвить намъ сельское оусторонье, до котрого єсьмо призначени; чительнѧ засолодитъ намъ журливій господарства труды»); по-друге, вона мала слугувати священникам насамперед як «мила забавка», але також і для науки (самоосвіти); по-третє, вона мала довести всім, що руські священники не «обскуранти» і дбають про долю свого народу; нарешті, ця читальня мала бути «слов'янською», бо треба вивчати інтелектуальну та творчу спадщину всіх слов'ян, працювати для кращого майбутнього разом, «совокупными силами»¹⁵.

Статут читальні виразно підкреслював її елітарний характер та спрямованість на локальну структуру Греко-Католицької Церкви. Високі членські внески (5 рн на рік) та специфіка літератури, яку пропонували читати учасникам товариства, робили читальню доступною лише інтелігентам. Керівником читальні мав бути священник із окружного центру (Коломиї). У поточній діяльності керівництво

¹² Внесеніє Ч. Священника Н. Синовѡдского вь Радѣ окружнѡй Коломийской... С. 458.

¹³ Историческій очеркъ основанія Галицко-рускои Матицѣ и справозданье первого собору ученыхъ рускихъ и любителей народнаго просвѣщенія / сост. Я. Головацкимъ. Вь Львовѣ, 1850. С. LXXVIII.

¹⁴ Внесеніє Ч. Священника Н. Синовѡдского вь Радѣ окружнѡй Коломийской... С. 458–459.

¹⁵ Там само. С. 459. Останній аргумент («Тїи дүховїи Слованѣ плоды пѡзнати, ихъ сарадити, ихъ кождого часу пѡдѣ рүкою мати не можѣ инакше, іакъ лишь посполу, совокупнымъ подвигомъ, совокупными силами, а найлучше – вь слованьскѡй чительнѣ округѡвѡй») був одним із численних тоді виявів у публічному дискурсі дуже популярного у русинів з 1848 р. гасла «Спільними зусиллями», яке, зрештою, стало й гаслом («Viribus unitis») молодого цисаря Франца Йосифа І.

читальні спиралося б на деканати Греко-Католицької Церкви і співпрацювало б із деканами. Читальня як окружна з потенційно численним товариством мала складну (триланкову) структуру: керівник округу (тобто всієї читальні) – керівники кутів – рядові члени. Кожен деканат ділили на 3–4 кути (у всьому окрузі мало бути приблизно 20 кутів), які полегшили б комунікацію між центральним осередком у Коломиї і окремими читачами. Це був цікавий та оригінальний приклад організації читальні, який згодом галицькі русини більше не повторювали¹⁶.

Тематика літератури для членів цього товариства, була визначена чітко: «Зарадь округовый въ купованю книгъ пріймае за засаду исторію и письменничество слованьское и для того: а) постараетса о дѣла историчній Словань въ ѡбщественномъ европейскомъ азыку написаніи; б) займетса читателей запознати съ письменничествомъ всѣхъ Словань; ...»¹⁷. Ще однією умовою, яку згодом не повторювали в руських читальнях, була відмова від політичної преси та місцевих галицьких руських книг (бо їх планували отримувати через «Галицько-руську матицю»). Нові книжки з центру хотіли розсилати по кутах, а звідти – окремим читачам терміном на місяць. Прочитану за цей час літературу членам товариства варто було здати назад і вона переходила до іншого кута. Кожен кут мав би словники та граматики слов'янських мов для себе, а іншу прочитану літературу передавав би до окружної бібліотеки¹⁸.

Отже, планована в Коломиї читальня мала бути, з одного боку, елітарним і спеціалізованим товариством, а з іншого – охоплювати принаймні більшість (якщо не майже всіх) священників із Коломийського округу. Питання, наскільки цікавим може бути для пересічного сільського священника регулярне читання саме «слов'янської» літератури, перед широкою аудиторією не обговорювали. У 1848 р., коли змінювалося все навколо, здавалося, що й така смілива і зовсім неможлива навіть за рік до того ідея має шанси на реалізацію. Насправді ж з огляду на читацькі зацікавлення більшості священників (які поза літературою духовного змісту читали б хіба поточну періодику), спад зацікавлення літературною тематикою після 1848–1849 рр. та труднощі з набуттям книг про історію та літературу слов'ян окружна слов'янська читальня в Коломиї проіснувала недовго.

Наприкінці 1848 р. вдалося зібрати перші гроші на закупівлю книжок. Коломийська Руська Рада від імені членів читальні попросила Я. Головацького, якого тоді тільки що призначили професором новозаснованої кафедри руської словесності Львівського університету, придбати і вислати деякі книги. Відразу виявилось, що, хоча читальня мала своїх членів знайомити «съ письменничествомъ всѣхъ Словань», однак замовила тільки книги з Росії, майже винятково на українську тематику. Серед них були «Історія Малоросії» М. Маркевича, «Історія русів», альманах «Руська старовина», повісті Г. Квітки-Основ'яненка та М. Гоголя¹⁹. Тоді ж

¹⁶ Устроєніе округовой чительни словянської... С. 459–461.

¹⁷ Там само. С. 460.

¹⁸ Там само. С. 460–461.

¹⁹ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49... С. 329 (лист Коломийської руської ради до Я. Головацького, 24 грудня 1848 р. (4 січня 1849 р.).

передали на книжки 50 рн і висловили побажання надіслати, окрім замовлених, ще якісь книги на розсуд Я. Головацького²⁰. Трохи згодом від імені членів читальні до Я. Головацького писав Йосафат Кобринський. На початку березня 1849 р. він додав ще 57 рн і прохання: «Заплатить книги, аеки Ви за найлучшіи держете – особливо намъ на сердци лежить гісторія отечественнаа – також из краснорѣчіае избирить, шо хорошаго будетъ. Старайтеса, чтобъ аекъ найскорѣй пришли тѣ книги. Пропадает душа из голоду»²¹.

Я. Головацький вже мав попередній досвід отримання книг із Росії. Діставши перший грошовий переказ із Коломиї, він відразу звернувся з проханням замовити потрібні книжки в російських книгарів до купця з Радивилова Данила Гартенштейна. У відповідному листі професор Львівського університету зазначив, що він «имѣлъ честь бытъ сочленомъ» (очевидно, до свого від'їзду до Львова) «Коломыйского читательского общества», тому й взявся допомогти йому із набуттям бажаних книжок²². До постачання книжок були залучені книгарі з Києва (Павло Должиков) і Санкт-Петербурга (В'ячеслав Печаткін). Сам процес замовлення, оплати і доставки книг був тривалий і викликав незадоволення у замовників.

Я. Головацький як посередник помітно вплинув на асортимент книг, що надійшли до читальні, і відповідно, на її роботу. Перший список, надісланий із Коломиї, був виразно україноцентричним. Я. Головацький замовив усі згадані там видання, але згодом, у процесі консультацій з російськими книгарями, доповнив перелік деякими російськими науковими виданнями. Окрім того, дещо він замовив додатково для себе і своїх знайомих зі Львова. Із його рекомендаціями коломияни не сперечалися, тому в другому списку замовлених ними книг були три томи Повного зібрання руських літописів, «История государства Российского» М. Карамзіна у чотирьох книгах, двотомна «Русская хрестоматия» О. Галахова, «Мазепа» Ф. Булгаріна. Й. Кобринський прохав передовсім замовляти книги на історичну тематику, бо «тѣ имѣють на всѣгду свою цѣну»²³. Так, список прохань перетворився у випадково скомпоновану суміш наукових праць, археографічних видань, хрестоматій та художніх творів. Галичани вписували ті видання, про які знали, а російські книгарі рекомендували ті книжки, які на той час були у них в магазинах. Я. Головацький, зі свого боку, хотів доповнити асортимент літератури для читальні добре знаними працями на історичну тематику – це відповідало і його особистим уподобанням, і формальним побажанням коломиян. На практиці ж частина книг виявилася просто неактуальною для читачів.

²⁰ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49... С. 328–329.

²¹ Там само. С. 344 (лист Й. Кобринського до Я. Головацького, Коломия, 20 лютого (5 березня) 1849 р.).

²² Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукописних фондів і текстології. Ф. 104 (Яків Головацький). Од. зб. 190. Арк. 1 (чернетка листа Я. Головацького до Д. Гартенштейна, б. д. [січень 1849 р.]). Я. Головацький до переїзду до Львова мешкав у Чортківському окрузі, тому, очевидно, окружна читальня в Коломиї запрошувала й окремих відомих осіб з-поза округу.

²³ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49... С. 362–363 (лист Й. Кобринського до Я. Головацького, б. м., 24 травня (7 червня) 1849 р.).

Після тривалого очікування на початку вересня 1849 р. книги з Росії надійшли до Львова. Частина з них Я. Головацький розпорядився переслати до Коломиї. Це були «Історія Малої Росії» Д. Бантиш-Каменського, «Історія Малоросії» М. Маркевича, три томи Повного зібрання руських літописів, три томи збірника «Акты, относящиеся к истории Западной России», описи собору св. Софії у Києві та Києво-Печерської лаври митрополита Євгенія, альманах Є. Гребінки «Ластівка», збірка повістей Г. Квітки-Основ'яненка і його ж п'єси «Сватання на Гончарівці» і «Шельменко-денщик», а також збірка малоросійських приказок. Також можна було, на думку Я. Головацького, який тоді перебував у Відні, передати коломийцям «Історію государства Российского» М. Карамзіна²⁴. Деякі з попередньо замовлених книг читальня не отримала, наприклад, «Історію русів» (бо не було окремого видання), чи деякі твори М. Гоголя («Тараса Бульбу» Я. Головацький планував видати у Галичині, та й книгар хотів продати відразу повне зібрання творів Гоголя в чотирьох томах). Можливо, до Коломиї згодом надіслали й інші книжки, які львів'яни замовляли для себе.

Так, за суму в понад 100 рн коломийська читальня отримала трохи більше десятка назв книг, та ще й чекала занадто довго. Перший запал та бажання читати «слов'янські» книги поступово зійшли нанівець. Ще на початку червня 1849 р. Й. Кобринський писав Я. Головацькому, що грошей на нові книги зібрати неможливо, бо всі чекають на замовлені та оплачені раніше. Однак згодом можна буде отримати нові кошти і замовити книжок навіть і на 200 рублів²⁵. 1 (13) лютого 1850 р. Й. Кобринський вже не згадував за читальню в листі до Я. Головацького²⁶. Нічого не відомо ні про збір коштів (членських внесків), ні про дальші замовлення книг для читальні.

Коломийська окружна читальня, однак, певний час ще існувала і функціонувала відповідно до статуту товариства. Книжки розсилали по кутах, там їх читали і передавали далі. Чи були в ній якісь інші «слов'янські» книги, окрім отриманих із Росії, невідомо. Мабуть, що ні. Деяким членам не сподобались наукові видання; вони, що й не дивно, виявилися непридатними для сільських священників.

У середині 1850 р. у «Зорі Галицькій» з'явився допис М. Синевідського, де йшлося про велике значення наукової літератури, зокрема, «Актів Западної Росії», які надійшли до коломийської читальні, для розвитку сучасної літературної мови та національної свідомості галицьких русинів. Такі видання, на думку автора, переконують, що наша мова не другорядна та недосконала, а з багатою історією²⁷.

²⁴ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49... С. 389 (лист Я. Головацького до П. Головацького, Відень, 1 (13) вересня 1849 р.).

²⁵ Там само. С. 363 (лист Й. Кобринського до Я. Головацького, б. м., 24 травня (7 червня) 1849 р.). Російський рубль сріблом тоді коштував дорого: аби вислати гроші до Росії Я. Головацький був змушений купувати рублі по ціні 2 рн 10 кр за 1 рубль сріблом.

²⁶ ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 36 (Яків Головацький). Од. зб. 188 / п. 9. Арк. 8–8зв.

²⁷ Синевідській Н. Чутка изъ Коломыйского о читальнѣ. *Зоря Галицка*. 1850. 14 (26) червня. С. 302–303. Н. Синевідський писав, що у стародавніх пам'ятках руської писемності з цього збірника «намъ мило стрѣтити тутъ мову питоменну, яка жіє въ оустахъ народа, яка гала переходити въ часописи; мило пересвѣдчитись, що языкъ, до недавна потолочений,

У читача може з'явитися питання: чому про читальню згадано лише в контексті зовсім маловідомого у Галичині збірника? Чим саме «Акты Западной России» привернули увагу ініціатора заснування окружної читальні?

Відповідь можна знайти в листі М. Синевідського до Я. Головацького, де автор допису аргументує потребу його публікації. Виявляється, не всі читачі належно оцінили надіслану літературу: «маю правду сказати, що та книга “Акты относящиеся къ истории Западной России, Санктпетербургъ 1846, 1848”», ходила по кількох кутах нашого дружества и що їй обговорили: же то дѣло пусте, нездобне, же валяло ся по російських книжних лавках и нам го накынули»²⁸. Тому важливо було виправити таке враження і «заправити вкус молодых и старых читателейъ, абы не шибалися тѣлько за повѣстками тай оперетками», а читали ще й наукові публікації, «що до умственной борбы крѣпости додае и колись нам дуже придасть ся»²⁹.

У цьому ж листі автор питає Я. Головацького, чи Коломийська руська рада надіслала йому 20 рн, які читальня заборгувала за придбані в Росії книжки, і чи планує він передати до Коломиї ще деякі книги³⁰. Окрім тісного зв'язку руської ради та читальні (до їхнього складу входили ті самі люди), із цього листа видно, що активність читальні поступово згасала. Члени товариства, зібравши значну суму і замовивши книги, чекали на літературу занадто довго. До того ж серед отриманих книжок виявилось чимало важкої для читання у вільний час літератури. Амбітна мета товариства виявилася недосяжним ідеалом. Для більшості його членів перші результати діяльності (отримана з Росії література) не відповідали очікуванням щодо співвідношення «ціна – якість». Читальня не стала милою забавкою для сільських священників, вони перестали платити членські внески і цікавитися новими книгами. Поступово організована діяльність читальні в Коломиї припинилася, а книжки, мабуть, розібрали члени товариства відповідно до вкладених раніше коштів на їхнє придбання.

Руські читальні у Львові. Другим важливим епізодом історії початків читальної руху серед галицьких русинів були спроби відкрити руську читальню (по суті, дві читальні, які на певному етапі розглядали як одне ціле) у Львові. Першу створили у Львівській греко-католицькій духовній семінарії навесні 1849 р. Один із семінаристів, Василь Ковальський, який був добре знайомий зі студентськими читальнями у Відні та Празі, вирішив заснувати читальню у Львові. Разом із деякими своїми колегами (теж семінаристами третього року навчання) він зайнявся реалізацією цієї ідеї³¹. Набагато пізніше у спогадах В. Ковальський писав,

---

бувъ колись ѣзыкомъ придворнымъ, оурадовымъ, оупотребляли го король, владыки тай боаре» (Там само. С. 303).

²⁸ ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 36. Од. зб. 329 / п. 16. Арк. 1зв. (лист М. Синевідського до Я. Головацького, Старий Гвіздець, 15 (27) травня 1850 р.).

²⁹ Там само. Арк. 1зв. – 2.

³⁰ Там само. Арк. 2зв.

³¹ На початку квітня 1849 р. Я. Головацький писав до Осипа Бодяньського, що вслід за коломиїською руською читальнею другу читальню заснують у Львові (Савченко Ф. Листування Я. Головацького з О. Бодяньським (1843–1876 рр. *За сто літ. Матеріали з громадського й літературного життя України ХІХ і початків ХХ століття* / під ред.

що ініціатори заснування читальні відклали практичне втілення свого задуму, бо не отримали підтримки від старших колег³². Коли ж у наступному навчальному році (1849/1850) вони вже були на четвертому році навчання, то повернулися до попередньої ідеї і за сприяння віцеканцлера семінарії о. Івана Ільницького відкрили читальню. Ректор семінарії о. Іван Бохенський виділив на закупівлю книжок 50 рн із бібліотечного фонду, члени читальні також склали «крейцарями нісколько гульденов», дехто передав якісь свої книжки, і семінарська читальня почала діяти. Як згадував В. Ковальський, «постаралисьмося о містилище, три великії столи, которі покрилисьмо циратами, а на них зобразили народніі герби “Льва” с надписом: “Русе наперед!”; постаралися дальше о столці, світло, топливо і пр., і по ізготовленію статута била читальня открита. Нараз перестали питомці іграти в карти, бавитися в пилку і все свободноє время перебивали в читальні, в которій всі три столи били заповнені книгами і часописями»³³.

Хронологічно сучасні цим подіям документи дають змогу уточнити і деталізувати хід подій. Отже, у 1849 р. (на жаль, точна дата невідома) руські семінаристи та деякі інші студенти вирішили заснувати руську читальню і зібрали перші членські внески. Зберігся список членів читальні, датований 20 квітня 1849 р. У списку є 73 особи, головно семінаристи, які зібрали 25 рн (членський внесок був 20 кр)³⁴. Існував ще один список, недатований, де перелічено 29 осіб, з яких 21 особа заплатила членський внесок. У цьому списку – переважно представники руської львівської інтелігенції³⁵. Отже, до львівської читальні 1849 р. належали не тільки семінаристи, хоча вони й переважали. Кількість членів була значною – близько сотні, але не всі вони, очевидно, збиралися активно відвідувати читальню.

Якісь не окреслені точно події у 1849 р. зупинили розвиток читальні. Згодом, однак, після того, як з'явилася ідея створити Народний Дім із бібліотекою та читальнею, засновники семінарської читальні навесні 1850 р. вирішили передати до цієї планованої читальні вже зібрані книги. Так вони стали її засновниками, а складені 1849 р. членські внески були зараховані як внески вже в новій читальні³⁶.

Читальня Народного Дому, однак, так і не розпочала діяти. Очевидно, за якийсь час семінарська читальня відновилася і працювала згодом із перервами ще дуже тривалий час. Можливо, у 1850 р. вона і не зникла зовсім, а продовжила свою діяльність у зміненому форматі – для потреб лише вихованців семінарії. Олександр Буць перші роки цієї читальні описував так: «...доки був у Семінарії Ковальський, до того часу читальня розвивалася. До неї належали всі питомці. Вкладку платили лише ті, що вступили на перший рік. Крім цього щороку Ректорат жертвував певну

М. Грушевського. Харків; Київ: Держ. вид-во України, 1930. С. 142 (лист Я. Головацького до О. Бодяньського, Львів, 28 березня (9 квітня) 1849 р.).

³² Застирець Й., о. 3 минулого читальні богословів... С. 84.

³³ Там само. С. 84–85.

³⁴ ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 9. Од. зб. 2941. Арк. 2–2зв.

³⁵ Там само. Арк. 3–3зв.

³⁶ [Головацький Я.] О заведеніи общества читательного русского во Львовѣ. *ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 9. Од. зб. 2940. Арк. 1зв. – 3.*

суму на читальню. Жертвували їй оо. Настоятелі. ... За ці гроші виділ купував книжки і часописи, які виставляв та визичав до читання. До читальні питомці сходилися численно»³⁷. За деякий час «запал остиг», активні учасники читальні закінчили навчання і залишили семінарію. Членські внески перестали надходити і з середини 1850-х років семінарська читальня надовго занепала³⁸.

У 1849 р. була озвучена ідея заснувати у Львові руську читальню крайового значення. На засіданні Головної Руської Ради 3 (15) червня 1849 р. о. Лев Трещаківський запропонував заснувати у Львові народний руський дім. Цей заклад у майбутньому «помѣстить въ собѣ книгохранилище и читальню рускую, такожъ и древности рускіа, де всьо тоє, що для насъ любопытнымъ и полезнымъ єсть, знайтибы можна. Читальня кромѣ книгъ оутримує славенськіи и инніи газети»³⁹. Пропозицію підтримала згодом Головна Руська Рада у відозві до галицьких русинів від 8 лютого 1850 р. із закликом збирати кошти на будівництво Народного Дому й підтвердила, що там буде бібліотека з читальнею⁴⁰. Тоді ж, на межі 1849–1850 рр., розпочалися перші пожертви книжок приватними особами на користь майбутньої бібліотеки. Виділ Товариства народної просвіти (воно було об'єднане із «Галицько-руською матицею», яка тоді дуже тісно співпрацювала із Головною Руською Радою) 25 березня 1850 р. остаточно вирішив заснувати читальню і доручив обраній комісії підготувати її статут⁴¹.

Проект статуту уклав ініціатор читальні 1849 р. В. Ковальський. Його датовано 11 квітня 1850 р. Згодом проект відредагував Я. Головацький і 1 травня його за посередництвом Головної Руської Ради подали на затвердження військовому керівництву (у Галичині тоді контролювали владу військові). Статут затвердили 18 травня 1850 р. і до кінця місяця надіслали засновникам⁴².

В. Ковальський пропонував назвати читацьке товариство «Общество славянско-русской Читальни»⁴³. Як і з коломиїською читальнею, виразним було бажання вивести нове товариство поза галицько-руський контекст. Однак Я. Головацький виправив плановану назву на «русское читательное общество» – у 1850 р. вже стало зрозуміло, що читальня не буде «слов'янською», і тому не варто було обтяжувати себе зайвими зобов'язаннями і привертати увагу влади. Завдання у товариства було скромніше, ніж у коломиїської читальні: збирати найрізноманітнішу літературу на руську тематику (всі малоруські книги, видані у Галичині та поза її межами, або книги іншими

³⁷ Буць О. Погляд на історію читальні богословів (у 85-ліття існування). *Альманах українських богословів...* С. 120.

³⁸ Там само. С. 120–121; Глистюк Я. Діяльність студентських товариств Греко-католицької духовної семінарії... С. 253.

³⁹ 93оє Засѣданіє Головної Руської Ради дна 3/15 Червна 1849. *Зоря Галицка*. 1849. 8 (20) червна. С. 291.

⁴⁰ Зоря Галицка. 1850. 25 лютого (9 марта). С. 117.

⁴¹ [Головацький Я.] О заведеніи общества читательного русского во Львовѣ... Арк. 1зв. – 2зв.

⁴² Там само. Арк. 2зв. – 3.

⁴³ Оуставы славянско-русской Читальни въ Лѣвовѣ. *ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів*. Ф. 9. Од. зб. 2941. Арк. 1.

мовами, які стосуються руської літератури та історії), «лучшіи и оужиточнѣйшіи сочиненія якого будь рода», а також словники, граматики та довідкову літературу іншими слов'янськими мовами⁴⁴. Про розвиток руської мови та літератури як завдання читальні прямо не йшлося, хоча тематична всеохопність комплектування її фондів та розміщення у Львові в Народному Домі означали, що вона має стати центральною для галицьких русинів і активно сприяти розбудові їхньої національної культури.

Керівництво читальні мало складатися із голови, двох заступників, касира, контролера і трьох наглядачів («надзирателей»). Обслуговувати читачів мали наглядачі. Члени товариства мусили заплатити 20 кр вступного внеску і щомісяця сплачувати по 6 кр (В. Ковальський у первісному варіанті статуту вказав відповідно 10 кр і 5 кр). Лише ті члени, які сплачували б щомісячні внески, могли користуватися книгами читальні. Для випозичення книги додому треба було внести грошову заставу у розмірі її вартості. Читальня мала працювати у середу та суботу від 14.00 до 16.00, а у четвер від 8.00 до 12.00 і далі від 14.00 до 16.00. Ну і нарешті «цѣле имѣніе Читальни має ся оуважати имѣніемъ цѣлого народа, про тое безпосередствено народного дому»⁴⁵.

На засіданні Головної Руської Ради Михайло Куземський 23 травня (4 червня) 1850 р. оголосив про затвердження статуту читальні і закликав Я. Головацького зайнятися упорядкуванням справ товариства і якнайшвидше його відкрити. Університетський професор погодився це зробити⁴⁶. 20 червня 1850 р. відбулося засідання засновників руської читальні. Після ознайомлення присутніх зі статутом обрали голів товариства (Я. Головацького та А. Яновського), касира (Я. Хоминського) і контролера (І. Наумовича). Найважливішим було уточнення питання: буде читальня окремим товариством чи об'єднана з бібліотекою Народного Дому. Члени-засновники вирішили «читальню одъ книгохранительниці не оддѣляти»⁴⁷. Вона, однак, залишилася формально окремим товариством. Принаймні згодом, у 1853 р., коли потрібно було перереєструвати статuti громадських організацій, то М. Куземський назвав це товариство (просто як «Читальня») разом із «Галицько-руською матицею» та Народним Домом⁴⁸.

У зв'язку з канікулами та літніми відпустками читальня не змогла відразу після цього засідання розпочати роботу. Дещо згодом (можливо, наприкінці 1850 р.) від імені керівництва товариства Я. Головацький склав відозву до русинів та «всѣхъ друзей наукъ и просвѣщенія», де описав історію заснування читальні і звернувся за допомогою⁴⁹. Він закликав усіх авторів і видавців жертвувати свої

⁴⁴ ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 9. Од. зб. 2941. Арк. 1.

⁴⁵ Там само. Арк. 1зв., 5.

⁴⁶ Зоря Галицка. 1850. 31 мая (12 червня). С. 279.

⁴⁷ ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 9. Од. зб. 2932. Арк. 2.

⁴⁸ Промова Всечестного Г. Михаила Куземского, Предсѣдателя Выдѣла Галицко-Руской Матицы, говоренная на засѣданіи Выдѣла дня 17. (29). Червца 1853 года. *Зоря Галицкая*. 1853. 8 (20) липця. С. 216.

⁴⁹ [Головацький Я.] О заведеніи общества читательного русского во Львовѣ... Немає інформації, чи ця відозва була опублікована.

нові книжки, інших – передавати книги з домашніх бібліотек або, якщо мають, стародруки чи рукописи на збереження для нащадків. Звернувся Я. Головацький і до австрійських слов'ян, «до всѣхъ собратій великой словянской родини ... которыхъ насъ связуетъ одинъ языкъ, одно похождение, одна исторія, одна судьба будущая», аби ті також надсилали книги до Львова⁵⁰.

Зміст відозви добре засвідчує, яким бачили майбутнє товариства його засновники та керівники. Читальня мала би передовсім збирати і зберігати книжки, давні і сучасні. Її не тільки не відокремлювали від бібліотеки Народного Дому, а й, по суті, ототожнювали з бібліотекою. У відозві, щоправда, було зазначено, що «все приготовлено, отворяется приступъ до него [“читалища”] всѣмъ» на підставі статуту товариства⁵¹. Але з якихось причин обслуговування читачів не розпочалося. Напевно, це було пов'язане із будівництвом Народного Дому і невеликим фондом (менше тисячі томів) бібліотеки. Однак у першій половині 1850 р. ці причини були добре відомі і не вплинули на рішення відкрити читальню. Мабуть, через деякий час настрої львівської руської інтелігенції змінилися і фактичне відкриття читальні відклало на невизначений термін. Ще ходили чутки, що незабаром читальня у Львові буде відкрита⁵², але цього не сталося. Протягом довгих десятиліть тему читальні в Народному Домі обговорювали в руській періодиці, але роботу з упорядкування та каталогізації фондів бібліотеки розпочали аж в 1878 р., а саму читальню відкрили для користувачів 19 квітня 1903 р.⁵³

Окрім читалень у Коломиї та Львові, могла ще з'явитися руська читальня в Тернополі. У грудні 1849 р. Петро Головацький, тоді гімназійний вчитель у Тернополі, повідомив брата Якова, що деякі гімназисти хочуть мати руську читальню, а щоб зібрати на неї гроші, організують кілька театральних вистав⁵⁴. Проте це бажання не мало шансів на реалізацію. За кілька місяців П. Головацький відверто про це написав: «Для будущей чительнѣ тутъ нѣтъ книжокъ, бо я молодъ бороню отъ Московщины, або властиво, я стережу ся съ нею передъ молодью, бо моя гадка вымѣрена на всѣхъ, и могу ся уже повеличати приверженцами всякихъ народностей, котрыхъ въ Русчинѣ соединяю. Чительня ще не має ниякого фонда, бо до складки молодъ не способен, а театра ще [не] давала и про пѣворѣчнѣ выпыты на руске пушѣньє отложила»⁵⁵.

Читальню в Тернополі тоді так і не заснували, хоча окремі представники тернопільської руської інтелігенції (переважно гімназійні вчителі) цікавилися

⁵⁰ Там само. Арк. 4зв. – 5зв.

⁵¹ Там само. Арк. 4.

⁵² Сев. Гавр. Ше.[хович]. Вечерници народни. *Зоря Галицка*. 1851. 23 червня (5 липця). С. 427.

⁵³ Колосовська О. Бібліотека Народного дому... С. 115, 124.

⁵⁴ ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 36. Од. зб. 107 / п. 6. Арк. 10 (лист П. Головацького до Я. Головацького, Тернопіль, 12 грудня 1849 р.).

⁵⁵ Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 362 (Кирило Студинський). Оп. 1. Спр. 163. Арк. 81–81зв. (лист П. Головацького до Я. Головацького, б. м., б. д. [лютий 1850 р.]).

книгами з Росії і П. та Я. Головацькі допомагали їх отримати у 1850–1851 рр. Як і у випадку з коломиїською читальнею, надто тривалі затримки з доставкою книг із Росії непокоїли і знеохочували галицьких русинів⁵⁶.

Після 1850 р. у пресі з'явилося ще кілька згадок про руську читальню у Львові – Северин Шехович, тоді ще гімназист, у 1851 р. між іншим згадував із жалем, що читальню досі не відкрили⁵⁷. Після того питання читалень надовго втратило актуальність для руської інтелігенції. Лише в 1860-х роках зрідка з'являлися повідомлення про плановане відкриття читальні у Народному Домі та про важливість організації читалень на провінції. Перші ж руські читальні, які діяли відносно тривалий час, були засновані вже на зовсім інших засадах (передовсім для простолюдю) у 1871–1872 рр.

Отже, перші спроби галицьких русинів щодо організації читалень не були надто успішними. Саму ідею читальні на хвилі революційних змін 1848–1849 рр. вони сприйняли загалом позитивно, без заперечень, але організувати справжні осередки виявилось для руської інтелігенції занадто складним завданням. Руські читальні у Галичині в 1848–1849 рр. – це радше теоретичний проєкт, який допомагає зрозуміти деякі особливості національно-культурного життя русинів у той час, аніж реальні громадські організації.

Дослідження умов їхнього формування та статутів дає змогу зробити декілька висновків. По-перше, реалізація ідеї читальні для галицьких русинів середини ХІХ ст. стала можливою лише завдяки революційним подіям в Австрії, які, з одного боку, значно скорегували внутрішню політику держави, а з іншого – викликали великий інтерес у руської інтелігенції до національної (незалежно від того, як тоді розуміли це поняття) історії, мови та літератури. Після 1850 р., коли революційний імпульс майже перестав відчуватись, тема читалень зникла з порядку денного лідерів галицьких русинів.

По-друге, читальні були одним з елементів сепарації русинів від галицьких поляків у національно-культурному житті. Звідси, на нашу думку, й виразний акцент на «слов'янському» характері читалень. Власне руська чи галицько-руська читальня для інтелігенції у середині ХІХ ст. була неможливою через брак руських видань. Вона б неминуче перетворилася на польсько-німецько-руську, тобто просто «галицьку», і не змогла б навіть на символічному рівні свідчити про культурну окремішність русинів. Слов'янський же контекст виводив читальні поза межі галицького (де домінували не русини) простору і надавав їм додаткової значущості та привабливості, робив, на перший погляд, цілком конкурентноздатними у багатонаціональній Галичині.

Щоправда, «слов'янське» тематичне спрямування читалень для галицьких русинів означало передовсім «всеруське», тобто руське, яке виходило за межі Австрії. Для більшості зацікавлених осіб поняття «всеруський» зводилося на практиці до «малоруський» – перші замовлення коломиїської «слов'янської» читальні стосувалися майже винятково «малоруських» (українською мовою або на

⁵⁶ Там само. Арк. 5, 7, 10–10зв., 18–19, 22–22зв., 28зв., 30, 31, 33 та ін.

⁵⁷ Шехович С. Гадка до «Гадки о рускомъ языкѣ». *Зоря Галицка*. 1851. 28 лютого (12 марта). С. 162; Сев. Гавр. Ше.[хович]. Вечерници народни... С. 427.

українознавчу тематику) книг. Деякі галицькі русини (як Я. Головацький), однак, вже у 1848–1849 рр. «руським» вважали все східнослов'янське культурне надбання і пропонували до читалень поряд з українськими (малоруськими) й російські книги. Цікаво, що коломийські замовники малоруських книг довірилися Я. Головацькому і легко погодилися отримати (за власні немалі гроші!) разом із малоруськими ще й російські наукові видання. Така неперебірливість радше зашкодила читальні; з іншого боку, вона є черговим свідченням несформованості та великої гнучкості національної свідомості русинів середини XIX ст.

Прагненням запропонувати дещо інший формат організації культурно-національної громадської діяльності, ніж у поляків, можна пояснити й вимогу засновників коломийської читальні виключити поточну періодику з її фондів. Очевидно, що газети читали частіше і більше, ніж книжки, тому періодика і в ті часи, і згодом (зокрема в пізніших руських читальнях) була найпопулярнішою частиною читальняного фонду. Однак поточна періодика у революційний час неминуче надала б читальні характеру дискусійного клубу, який спонукав би розмови передовсім на політичні теми⁵⁸. Коломийські русини, очевидно, не хотіли, як, на їхню думку, це робили поляки, забагато уваги приділяти політичним питанням і викликати можливі підозри у нелояльності, а навпаки, підкреслювали неполітичний, культурно-освітній характер свого товариства.

По-третє, привертає увагу невелика кількість руських читалень. По суті, певний час реально діяли лише коломийська окружна читальня і трохи згодом читальня в Греко-католицькій семінарії. Це дуже скромний результат навіть з урахуванням того факту, що галицькі русини раніше не мали досвіду організації таких товариств. Кількість читалень контрастувала із досить значною кількістю руських рад, які передовсім привертала увагу й абсорбували зусилля галицьких русинів у 1848–1850 рр. Можливо, на читальні не вистачало часу. Напевно, для більшості представників руської інтелігенції читальні були зовсім новою та незвичною формою організації і громадської діяльності, і власної самоосвіти та дозвілля. В будь-якому разі, їхнє створення не сприймали як першочергове завдання – це була справа окремих ентузіастів. Заразом галицькі русини спробували різні формати читальняних товариств – окружну читальню (читальний клуб), центральну читальню (національного значення) у Народному Домі та локальну читальню (в семінарії).

Вкрай негативно на перспективу розвитку руських читалень у Галичині вплинув брак руських видань. У читальнях, якщо не брати до уваги періодику (та й періодичних видань русини у 1848–1850 рр. читали більше німецькою і польською, аніж руською мовами), було б мало що читати. Про бажання русинів дістати і читати руські книги у 1849–1850 рр. неодноразово писали в газетах, однак кореспонденти відразу ж скаржилися на те, що неможливо ні дізнатися про нові книжки, ні отримати їх⁵⁹. Складалося враження, що руських книжок дуже мало, що їх не вистачить

⁵⁸ Наприклад, у революційному Парижі протягом лютого–травня 1848 р. діяло понад 450 читалень, причому майже всі вони асоціювалися з певними політичними угрупованнями (Lakuš J. Reading Societies and their Social Exclusivity... P. 54).

⁵⁹ Жажда читанья оу Русинѡвъ. *Галичо-рускій вѣстникъ* (Львів). 1849. 26 липца (7 серпня). С. 41; Перемышль 16го Маа. *Зоря Галицка*. 1850. 17 (29) мая. С. 258; Зъ Чорткѡвского. *Там само*. 13 (25) грудня. С. 666.

для повноцінної читальні. Закордонні ж книги, цікаві своєю новою для галичан тематикою, були дорогі і дуже повільно надходили. Складність комунікації у добу до появи залізниць у Галичині негативно вплинула на поширення нових книг та читання серед русинів. Теоретично читальні як громадські організації могли б допомогти своїм членам зорієнтуватися у видавничих новинках та полегшити доставку книг, але для цього були потрібні ініціативні та ерудовані діячі, які бажали б і могли б виконувати інформаційно-логістичні завдання. Таких осіб (прикладом може бути Я. Головацький) серед галицьких русинів тоді було обмаль.

По-четверте, перші руські читальні в Галичині були товариствами чи не винятково руської інтелігенції. У Європі на той час вже був досвід залучення до читальняних товариств простолюду, однак галицькі русини ще не були готові до цього. Лише наступне покоління (орієнтовно за 25 років) руських інтелігентів почало організовувати і підтримувати читальні для селян та міщан.

Так, перші руські читальні в Галичині стали радше пробою сил, аніж реальним досягненням руської інтелігенції. Вони, проте, засвідчили бажання русинів середини XIX ст. займатися громадською культурною та освітньою діяльністю в межах власного національного проєкту. Згодом, у нових умовах, читальні стануть важливим елементом національно-культурного життя та формування модерної національної свідомості галицьких русинів (українців).

REFERENCES

93-tie zasidannia Holovnoi Ruskoi Rady 3–15 chervnia 1849 roku. (1849, Cherven 8 (20)). *Zoria Halytska*, 291 [in Ukrainian].

Didytskyi, B. (Ed.). (1853, July 8 (20)). Promova Vsechesnoho Mykhaila Kuzemskoho, Holovy Viddilu Halytsko-Ruskoi Matytsi, vyholoshena na zasidanni Viddilu 17 (29) chervnia 1853 roku. *Zoria Halytska*, 216 [in Ukrainian].

Hlystiuk, Y. (2007). Diialnist studentskykh tovarystv Hreko-katolytskoi dukhovnoi seminarii u Lvovi (1849–1914). *Lviv: misto – suspilstvo – kultura*, 6, 246–294 [in Ukrainian].

Holovatskyi, Y. (1885). Vydavnytstvo «Vinkiv» i «Zustände der Russinen» v 1846 i 1847 r. *Literaturnyi zbirnyk Halytsko-ruskoi Matytsi*, 1, 38 [in Ukrainian].

Holovatskyi, Y. (Comp.). (1850). Istorychnyi narys zasnuvannia Halytsko-ruskoi Matytsi ta zvit pershoho soboru ruskykh vchenykh ta liubyteliv narodnoi osvity. *Literaturnyi zbirnyk Halytsko-ruskoi Matytsi*, 58 [in Ukrainian].

Hrushevskyi, M. (Ed.). (1930). *Materialy z hromadskoho i literaturnoho zhyttia Ukrainy XIX i pochatkiv XX stolittia* (Vol. 5). Kharkiv; Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy [in Ukrainian].

Kolosovska, O. (2002) Biblioteka Narodnoho domu: z istorii formuvannia fondiv. *Zapysky Lvivskoi naukovoï biblioteky im. V. Stefanyka*, 9–10, 114–135 [in Ukrainian].

Lakuš, J. (2008). Reading Societies and their Social Exclusivity: Dalmatia in the First Half of the 19th century. *Libellarium*, 1 (1), 52–53 [in English].

Neubauer, J. (2007). General Introduction. In M. Cornis-Pope, J. Neubauer (Eds.), *History of the literary cultures of East-Central Europe: junctures and disjunctures in the 19th and 20th centuries* (Vol. 3, p. 16). Amsterdam; Philadelphia [in English].

Pavetskyi, A. (Ed.). (1850, Liutyi 25 (Berezen 9)). *Zoria Halytska*, 117 [in Ukrainian].

Pavetskyi, A. (Ed.). (1850, Traven 31 (Cherven 12)). *Zoria Halytska*, 279 [in Ukrainian].

Pavlyk, M. (1887). *Pro rusko-ukrainiinski narodni chytalni*. Lviv: Tovarystvo imeni Shevchenka [in Ukrainian].

Peremyshl 16-ho maia. (1850, Traven 17 (29)). *Zoria Halytska*, 258 [in Ukrainian].

Shartie, R. (2003). *Knigi, chitateli, chtenie*. In V. Ferrone, D. Rosh (Eds.), *Mir Prosvescheniya. Istoricheskii slovar* (pp. 295-303). Moscow: pamiatniki istoricheskoi mysli [in Russian].

Shekhovych, S. (1851, Cherven 25 (Lypen 5)). *Vechornytsi narodni*. *Zoria Halytska*, 427 [in Ukrainian].

Shekhovych, S. (1851, Liutyi 28 (Berezen 12)). *Dumka do «Hadky pro rusku movu»*. *Zoria Halytska*, 162 [in Ukrainian].

Studynskyi, K. (Comp.). (1909). *Korespondentsiia Yakova Holovatskoho v litakh 1835–49*. Lviv: NTSH [in Ukrainian].

Synevodskyi, N. (1850, Cherven 14 (26)). *Chutky z Kolomyiskoho pro chytalniu*. *Zoria Halytska*, 302-303 [in Ukrainian].

Ustirii okruzhnoi slovianskoi chytalni z pohliadu zibrannia, kupuvannia, chytannia ta uzhytku knih. (1849, Veresen 14 (26)). *Zoria Halytska*, 459-461 [in Ukrainian].

Vnesennia Sviashchennyka N. Synovodskoho do Kolomyiskoi okruzhnoi Rady, pryiniatie ukhvaloiu tsiloho zibrannia. (1849, Veresen 14 (26)). *Zoria Halytska*, 458–459 [in Ukrainian].

Za Chortkivskoho. (1849, Hruden 13 (25)). *Halytsko-ruskyi visnyk*, 666 [in Ukrainian].

Zastyrets, Y. (1934). *Z mynuloho chytalni bohosloviv (iak povstala persha chytalnia)*. In O. Buts (Comp.), *Almanakh ukrainskykh bohosloviv vydanyi z nahody 150-littia hreko-katolytskoi dukhovnoi semynarii u Lvovi i 85-littia isnuvannia chytalni bohosloviv 1783–1849–1933* (pp. 83–85). Lviv [in Ukrainian].

Zhaha chytannia Rusyniv. (1849, Lypen 26 (Serpen 7)). *Halytsko-ruskyi visnyk*, 41 [in Ukrainian].

Oleksandr SEDLIAR

PhD

Associate Professor

Department of Library Science and Bibliography

Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3787-9744>

e-mail: oleksandr.sedlyar@lnu.edu.ua

DOI: [10.33402/up.2020-13-119-136](https://doi.org/10.33402/up.2020-13-119-136)

THE FIRST EXPERIENCE IN ORGANIZING RUTHENIAN READING SOCIETIES IN HALYCHYNA (1848–1850)

Based on the materials of correspondence and memoirs, as well as published sources, the study analyzes the preconditions for the creation and organization of Ruthenian reading

rooms in Halychyna, describes the nomenclature of literature that readers received or should have received for common use, their purpose and objectives. It is found out how, where and by whom the first Ruthenian reading rooms in Halychyna were organized in 1848–1850, the problems faced by the first reading rooms, their forms of activity to encourage society to develop. The number of reading rooms operating in Halychyna has been estimated. It is traced that for some time actually operated only the Kolomyia district reading room and a little later the reading room in the Greek-Catholic seminary. Are investigated the reasons for the almost complete failure of the organizers and heads of reading rooms, who failed to ensure their functioning either at all or for a long time. The article reveals the activities of the District Reading Room in Kolomyia and Ruthenian reading rooms in Lviv. The special influence of the Revolution of 1848 on the creation of reading rooms was emphasized, which led to the interest of Halychyna Ruthenians (Ukrainians) in their history. Based on this study, are drawn several conclusions. Firstly, it was found that under the influence of the growth of public and national-cultural activity in 1848–1850, attempts were made to organize the activities of the first Ruthenian reading rooms in Halychyna. This is what prompted the establishment of a district reading room in Kolomyia, two reading rooms in Lviv (in the Narodnyi Dim and the Greek-Catholic Theological Seminary). Secondly, it was found that the first Ruthenian reading rooms in Halychyna were societies of almost exclusively Ruthenian intelligentsia, which did not include peasants and burghers. Thirdly, reading rooms were one of the elements of the separation of Ruthenians from Halychyna Poles in national and cultural life. The lack of local Ruthenian publications, difficulties in delivering the necessary literature from abroad, and the unpreparedness of Halychyna Ruthenians for such a new form of organization of public life, self-education, and leisure as a reading room prevented the first Ruthenian reading rooms from surviving for a long time.

Keywords: history of Ruthenian reading societies, history of reading in Halychyna, Narodnyi Dim in Lviv, Kolomyia, Ya. Holovatskyi.